

Després d'explicar el concepte, l'objecte i el mètode de la Paleografia, se'n fa la història i es comenta la bibliografia essencial. Es parla del material i dels instruments gràfics i s'exposa en què consisteix l'anàlisi paleogràfica de les lletres i les tècniques que s'hi apliquen. Com a base d'estudi es pren l'alfabet i l'escriptura llatina. Se n'explica l'origen i l'evolució; els diferents tipus, des de la clàssica romana (en les seves formes de capital i cursiva); les primeres transformacions cal·ligràfiques, que donen l'epígon híbrid de la uncial, però sobretot la revolució de l'anomenada semiuncial o escriptura comuna romana nova i les seves derivacions cursives i de cancelleria; les escriptures «nacionals»: insular i anglosaxona, les diverses merovíngies, la visigòtica (que s'estudia especialment), la beneventana i diverses precarolines; l'escriptura carolina com a reforma fonamental en la història de l'escriptura llatina, l'evolució dels diversos tipus de gòtiques libràries i cursives, els seus epígons tardans (a Espanya, a França i a Alemanya); la nova reforma humanística i la seva imitació en els tipus d'impremta. S'estudien conjuntament els sistemes d'abreviació i els d'interrupció, la numeració, les notacions musicals. El mètode serà eminentment pràctic, amb l'exercici constant damunt de facsímils dels diferents tipus d'escriptures llatines i en les principals llengües romàniques.

Temari

1. Evolució del concepte de Paleografia.
Mètodes d'estudi i de recerca de la Paleografia.
2. L'obra de Mabillon i dels Mauristes del segle XVII i XVIII.
Les escoles paleogràfiques dels segles XVIII, XIX i actuals.
3. Els projectes internacionals en curs sobre Paleografia.
Bibliografia essencial sobre Paleografia.
4. Instruments gràfics i materials escriptòrics.
5. Els factors transformants de l'escriptura.
L'anàlisi paleogràfica.
6. L'origen de l'alfabet llatí.
7. L'escriptura capital.
La capital arcaica.
La capital epigràfica.
La capital librària (la «rústica» i l'«elegant»)
La capital cursiva.
8. La uncial.
9. L'origen de la minúscula.
La minúscula primitiva.
La semiuncial.
10. L'escriptura de les cancelleries provincials romanes i dels regnes germànics.
11. Les abreviatures.
12. Signes d'interrupció: llur evolució des de l'Antiguitat fins a l'Edat Mitjana.
13. El particularisme gràfic altomedieval.

Les escriptures insulars.
 Les escriptures merovíngies.
 L'escriptura beneventana.
 L'escriptura visigòtica.
 Origen, difusió i varietats de la visigòtica.
 La visigòtica cursiva i la librària.
 Còdexs visigòtics del segle VII al IX: llur localització.
 Principals centres de producció de còdexs visigòtics als segles X i

XI.

- Els centres productors més tardans d'escriptura visigòtica.
 L'escriptura visigòtica a Septimània i a Catalunya.
 Principals estudis sobre còdexs i escriptura visigòtics.
14. Escripcions precarolines del Nord i del Centre d'Itàlia.
 15. Origen i primera expansió de l'escriptura carolina.
 16. L'escriptura carolina a Catalunya i a la Península Ibèrica.
 17. Mapa de les notacions musicals d'Occident, segles IX al XIII.
 18. Els números romans i llur evolució a l'Edat Mitjana.
 19. L'escriptura gòtica. Factors de transformació.
 Evolució divergent de les libràries i les cursives gòtiques per països.
 Influència de les universitats sobre l'escriptura i la còpia de textos.
 Varietats de les cursives gòtiques a Espanya.
 Evolució de la cortesana, processal i encadenada castellanès.
 20. Origen i difusió de l'escriptura humanística.
 21. Els tipus d'impremta incunables.

Bibliografia bàsica

- ALTURO, J., *Manuscrits i documents en escriptura beneventana conservats a Catalunya*, «Studi Medievali», 3 ser., XXVIII/I (1987), ps. 349-380.
- , *Le manuscrit 1038 de la bibliothèque de l'Abbaye de Montserrat: un glossaire du VIIIe siècle*, «Euphrosyne», XVIII (1990), ps. 291-306.
- , *La escritura visigòtica transpirenaica. Una aproximación a sus particularidades*, «Hispania Sacra», 46 (1994), ps. 33-64.
- , *El fragment de còdex 2541, IV de la Biblioteca de Catalunya amb algunes notes sobre característiques paleogràfiques de la primitiva minúscula carolina catalana*, «Estudis Castellonencs», 6 (1994-95), ps. 95-103.
- , *L'apporto delle carte alla storia della scrittura e del codice*, a *Atti del Seminario di Erice. X Colloquio del Comité International de Paléographie Latine (23-28 octobre 1993)*, Spoleto 1995, ps. 289-300.
- BATTELLI, G., *Lezioni di Paleografia*, Città del Vaticano, 3ª edic., 1949.
- BISCHOFF, B., *Paläographie des römischen Altertums des abendlandischen Mittelalters*, Berlin 1979 (amb versions francesa, italiana i anglesa).
- CAPELLI, A., *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, 6ª ed., Milano 1967.
- CAVALLO, G., *Struttura e articolazione della minoscola beneventana libraria tra i secoli X-XII*, «Studi Medievali», 11 (1970), ps. 343-368.
- CENCETTI, G., *Compendio di paleografia latina*, reed. Roma 1978.
- GARCIA VILLADA, Z., *Paleografía española*, I texto, II láms., Madrid 1923 (reed. Barcelona 1974).
- GASPARRI, F., *Introduction a l'écriture*, Paris 1994.

- GILISSEN, L., *Analyse des écritures: manuscrits datés et expertise des mss. non datés. Colloque Intern. du CNRS n° 548: Les techniques de laboratoire dans l'étude des mss.*, Paris 1974, ps. 25-40.
- HAJNAL, I., *L'enseignement de l'écriture aux universités médiévales*, 2^a ed., Budapest 1959.
- LINDSAY, W.M., *Notae latinae. An account of Abbreviations in Latin Mss. of the Early Minuscule Period (c. 700-850)*, Cambridge 1915.
- LOPEZ DEL TORO, J., *Abreviaturas hispánicas*, Madrid 1957.
- LOWE, E.A.-BROWN, V., *The beneventan script. A story of the south italian minuscule*, 2ª edic., Roma 1980.
- MALLON, J., *Paléographie romaine*, Madrid 1952.
- , *Qu'est-ce que la paléographie*, a *Paläographie 1981*, München 1982, ps. 47-52.
- MILLARES CARLO, A., *Manuscritos visigóticos. Notas bibliográficas*, Madrid-Barcelona 1963.
- , *Consideraciones sobre la escritura visigótica cursiva*, León 1973.
- , *Tratado de Paleografía española*, 3^a ed., Madrid 1983, 3 vols.
- MUNDÓ, A.M., *Les publications espagnoles relatives aux manuscrits (1936-45)*, «Scriptorium», 7 (1953), ps. 139-152.
- , *El commicus palimpsest Paris 2269, amb notes sobre manuscrits visigòtics a Septimània i Catalunya*, «Scripta et documenta», Montserrat 1956, ps. 151-275.
- , *La datación de los códices litúrgicos toledanos*, a *Miscellanea M.Férotin*, Barcelona-Madrid 1965, ps. 293-307.
- , *Notas para la historia de la escritura visigótica en su período primitivo*, «Bivium. Homenaje a M.C. Díaz y Díaz», Madrid 1983, ps. 175-196.
- i ALTURO, J., *La escritura de transición de la visigótica a la carolina en la Cataluña del siglo IX*, a *Actas del VIII Coloquio del Comité Internacional de Paleografía Latina*, Madrid 1980, ps. 131-138.
- NUÑEZ CONTRERAS, M., *Sobre el actual concepto de Paleografía*, a *Miscelánea...Marín Ocete*, II, Granada 1974, ps. 831-844.
- , *Manual de Paleografía Latina*, Madrid 1995.
- PETRUCCI, A., *Per la storia della scrittura romana: i graffiti di Comdatomagos*, «Bull. dell'Arch. Pal. Ital.», 3 ser. I (1962).
- i PRATESI, A., *Un secolo di Paleografia e Diplomatica (1887-1986)*, Roma 1988.
- PROU, M., *Manuel de paléographie latine et française*, reed. d'A. de Bouïard, 4ª edic., Paris 1924, 2 vols.
- RIESCO TERRERO, A., *Abreviaturas latinas. I. Alfabetos, siglas, heurística. II. Diccionario*, Madrid, s.a.
- , *Breve diccionario de nexos, abreviaturas y alfabetos hispanos (s. XIII-XVII)*, Madrid 1980.
- , *Introducción a la Cultura Escrita. Material de apoyo*, Madrid 1995.
- RUIZ ASENCIO, J.M^a, dir., *Paleografía y Diplomática*. UNED, Madrid 1977-79.
- , *La escritura y el libro*, a *Historia de España Menéndez Pidal. III. España visigoda*, vol. II, Madrid 1991, ps. 163-205.
- STIENNON, J., *Paléographie du moyen age*, Paris 1973.
- SUNYOL, G., *Paleografía literaria llatina* (apèndix a *Paleografoia musical gregoriana*), Montserrat 1925, ps. 337-370.

THOMPSON, E.M., *A Handbook of Greek and Latin Paleography*, 3ª edic. Chicago 1966.

ULLMANN, B.L., *The origin and development of Humanistic Script*, Roma 1960.

WARDROP, J., *The Script in Humanism. Some aspects of Humanistic Script, 1460-1560*, Oxford 1963.

Facsimils (a més de García Villada i Millares Carlo)

ARNALL JUAN, J.-PONS GURI, J.M^a, *L'escriptura a les terres gironines. Segles IX-XVIII*, 2 vols, Girona 1993.

CANELLAS, A., *Exempla scripturarum latinarum in usum scholarum*, 2 vols. Saragossa 1966 i 2^a ed. 1974.

EHRLE, F.-LIEBAERT, P., *Specimina codicum latinorum vaticanorum*, Bonn 1912, reed. 1968.

EWALD, P.-LOEWE, G., *Exempla scripturae visigothicae*, XL tabulis expressa, Heidelberg 1885.

KIRCHNER, J., *Scriptura latina libraria*, München 1955.

MATEU IBARS, J.-Mª D., *Colectánea Paleográfica de la Corona de Aragón, I. Facsimils*, Barcelona, Universidad, 1980; *II. Texto y Transcripciones*, Barcelona 1991.

LOWE, E.A., *Codices Latini Antiquiores*, 12 vols., Oxford 1939 ss.

MALLON, J.-MARICHAL, R.-PERRAT, Ch., *L'écriture latine de la capital romaine à la minuscule*, Paris 1934.

RIESCO, A., *Introducción a la Cultura Escrita. Material de apoyo*, Madrid 1995.

STEFFENS, R.-COULON, R., *Paléographie latine. 150 facsimilés...*, ed. francesa, Paris 1910.

Avaluació de l'assignatura

L'avaluació de l'assignatura es farà a partir d'un examen final; sempre que sigui possible, es faran també transcripcions periòdiques, preferentment a partir de la documentació original dels nostres arxius i biblioteques, que seran corregides i comentades.

Horari de tutoria i n^o de despatx del professor

El despatx és el B7-125 i l'horari d'atenció als alumnes es facilitarà al començament de curs